

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ
ПОВРЕМЕНИ СПИС ЗА СЛОВЕНСКУ ФИЛОЛОГИЈУ И ЛИНГВИСТИКУ

Ову књигу Филолога уредили
М. ПАВЛОВИЋ Р. БОШКОВИЋ М. ПЕШИКАН

Секретар
Ж. СТАНОЈЧИЋ

Књ. XXX — св. 1—2

БЕОГРАД
1973

Драго БУШИЋ
(Титоград)

ЗАШТО ЈЕ ВУК У II ИЗДАЊУ РЈЕЧНИКА ЗАДРЖАО ДИЈАЛЕКАТСКИ АКЦЕНАТ НА НЕКИМ РИЈЕЧИМА ИЗ ЦРНЕ ГОРЕ

Четвороакценатску књижевну систему Вук је увео у наш језик тек у другом издању свог Рјечника. Но, вјероватно ни овдје не би било ријешено питање кратког силазног акцента да није било ангажовања Ђ. Даничића, човјека који је боље него ико до њега и осјећао нови штокавски акценат и дао му теоријске основе, од којих ни до данас наша наука углавном није одступила.

Док је припремао прво издање Рјечника Вук није имао лексичке, посебно не акценатске, податке из ондашње Црне Горе (која је, како је познато, захватала четири нахије), па у њему нема ријечи уз које би било назначено да су забиљежене у Црној Гори. И све до штампања Пословица на Цетињу 1836. године Вук не говори о Црној Гори, односно о језичким појавама везаним за њу. Припремајући се да штампа пословице на Цетињу, одржавајући са Његошем посредне и директне везе, Вук је ближе упознао Црну Гору и њене говоре. Из његовог другог издања Рјечника види се да је уз ријечи које је забиљежио у Црној Гори назначавало „у Ц.г.“ (Интересантно је да Црмницу, која је када је он прикупљао грађу за друго издање Рјечника била под Турцима, није сматрао дијелом Црне Горе, већ њу означава посебно. То значи да је тада под Црном Гором подразумијевао само Катунску, Ријечку и Љешанску нахију).

У друго издање Рјечника Вук је унио низ ријечи које је забиљежио у Црној Гори, којих највећи број нема у првом издању, или ако има — допунио им је значења, која су се овдје појавила као нова. Међу њима се налази и један број ријечи чији акценат не припада акценатској

системи коју је Вук, уз помоћ Даничића, већ био утврдио. Тако у ном. синг. тих ријечи Вук биљежи акценат вокатива сингулара.*

Наведићемо једну групу тих ријечи, углавном хипокористика, којих нема у првом издању Рјечника:

1. БѢКЕ (ж. надимак). У ARj (I, 227) означено као ж. надимак. Дат је исти акценат, али је назначено: „samo u Vukovu rječniku. Postanjem će biti hup. od Berisava. Akcenat će upravo biti Béke, a u vok. Běke, pa po vokativu može biti da se tako govori i u drugim padežima“. Познато је да је ову књигу ARj обрадио Ђ. Даничић. У Броз—Ивековићеву Рјечнику hrvatskoga jezika (I, 41) ријеч је дата такође са овим акцентом, али је учињено упућивање на ARj.
2. ВИЋЕ (ж. надимак). У Броз—Ивековића (II, 712) ова ријеч је дата са $\hat{}$. Међутим, аутори упућују на Даничићеве *Основе*, гдје се говори о $\acute{}$ у номинативу синг. ове ријечи. (Свеска ARj у којој ће бити обрађен овај примјер још није изашла).
3. ГЌРДЕ (ж. надимак). У ARj (III, 279) означена је као Góřda, с знаком да ју је Вук забиљежио у Црној Гори са дугим силазним акцентом. Броз—Ивековић су је (II, 712) дали са дугим силазним и назначили да је то хипокористик од Гордана.
4. ГРДЕ (са знаком: „грде једна“). ARj је биљежи (III, 399) као gřda („psovka ženskome čeljadetu“) и са знаком да је у Црној Гори у ном. и вок. gřde. Броз и Ивековић је биљеже (I, 340) као gřde — „pogrđa ženskoj glavi“ — са знаком да је из Црне Горе и да би се „po drugim krajevima naroda našega“ у ном. рекло gřda, у вок. gřdo.
5. ДЌБРЕ (ж. надимак). У ARj је 'Dóbre', гдје је речено да је дуги силазни акценат у вок. и да је овај акценат у ном. у Црној Гори Вук криво забиљежио. Код Броз—Ивековића је 'Dóbre' (I, 226) и напоменуто је да такви хипокористички имају у номинативу $\acute{}$ а у вокативу $\hat{}$.
6. ЂИКО (м. надимак). ARj (III, 7) биљежи 'Điko', hup. od Đikan. Истиче да је Вук у Црној Гори забиљежио у ном. Điko, што је акценат вокатива. Броз—Ивековићев Рјечник има Điko (I, 363), али се каже да је то акценат вокатива, који је у Црној Гори забиљен и у номинативу.

* Тај акценат је из вокатива пренесен у номинатив метатаксистички, оvdје тзв. староцрногорским преношењем, и биће да је аналошке природе.

7. **ЇЛЕ** (м. надимак, од Илија). У II издању (239) Вук биљежи Ико, са назн. „јуж.“ У ARj је 'Їle', гдје се каже да је код Вука дуги силазни акценат, који је он вјероватно чуо у Црној Гори, „гдје је и код свјих оваквијех имена акценат и свјет падежима исти као и voc.“ Броз—Ивековић ову ријеч биљеже као 'Їle' (I, 396), уз назнаку да се о овоме види у Пословицама (XXXI) и Дан. Основама (51).

8. **КРЇЛЕ** (м. надимак). ARj (II, 541) биљежи 'Kríle', m. hup. od Kristofor, Kristo. Означава да се ријеч јавља у Дубровнику од 16. вијека („и naše vrijeme samo kao prezime“), а у Боки се јавља са $\hat{}$ у ном. синг. Броз—Ивековић биљеже такође дуги силазни акценат, али напомињу да је то акценат из Црне Горе.

9. **КРЦА** (м. надимак). У ARj (V, 491) забиљежено је 'Kfca' и наглашено да је код Вука у номинативу дуги силазни акценат „ro crnogorskom govoru“. У Рјечнику Броз—Ивековића је 'Kfca' (I, 578), гдје је речено да је у ном. акценат у говору Црногораца, иначе је Kfca. (Интересантно је гдје је Вук у Црној Гори нашао ову ријеч?).

10. **ПЛЀНА** (ж. име). У ARj (IX, 957) забиљежено је 'Plána' (ову књигу обрадио је Маретић), гдје се каже: „f. žensko ime od dragosti mjesto Planinka . . .“ У Вукову Рјечнику је, каже се овдје, дуги силазни акценат у ном. синг. грешка. Броз—Ивековић имају (II, 42) 'Plána', без коментара.

11. **ПЛЀНЕ** (ж. надимак). У ARj нема ове ријечи. Броз—Ивековићев Рјечник има 'Pláne' као хипокор. од Плана. Истичу да је ово акценат вокатива.

12. **ЧОБО** (м. надимак). ARj (II, 56) забиљежио је 'čobo' и означава ријеч као надимак у Црној Гори са дугим силазним акцентом у номинативу из вокатива. Броз—Ивековић биљеже, међутим, 'čobo' као мушки надимак који дуги силазни акценат у ном. синг. има у Црној Гори, иначе је другдје дуги узлазни.

13. **ЧЎБРО** (м. надимак). ARj (II, 83) га биљежи са дугим узлазним акцентом и каже да је то м. надимак у Црној Гори и да је у Вукову Рјечнику са $\hat{}$. Броз—Ивековић (I, 173) имају као и Вук дуги силазни акц., али се позивају (упућују) на ARj, Дан. Основе (48) и Пословице (XXXIX).

14. **ЦЃКО** (хипокор. од цефердар). У ARj (III, 532) унесено је 'Džeko' и речено да је Вук у ном. забиљежио акценат из црногорског говора (ˆ). Броз—Ивековићев Рјечник има 'džeko' (I, 285), али са знаком да је то акценат вокатива.

15. ШЎЈО (м. надимак). У ARj (XVII, 866) даје се објашњење да је - из Вукова Рјечника, при чему се не коментарише тај акценат. На исти начин је ова ријеч забиљежена у Броз—Ивековићеву Рјечнику (II, 544). Овдје се каже да ће основа ове ријечи бити у 'šogav'.

16. ШЎЛЕ (м. надимак). У ARj (XVII, 870) такође је 'Šúle', али без коментара о акценту. Ни Броз—Ивековић (II, 544) о овом акценту не говоре ништа.

17. ШЎНДО (м. надимак). ARj (XVII, 882) биљежи ову ријеч са дугим узлазним акцентом, наводи Вуков Рјечник, али о акценту не говори. Броз—Ивековић су дали дуги силазни акценат, без коментара.

18. ШЎТО (м. надимак). У ARj је (XVII, 911) забиљежено 'Šúto' и назначен Вуков акценат, с напоменом да се тако говори у Црној Гори.

19. ШЎШО (м. надимак). У ARj (XVII, 906) записан је исти акценат и речено је да се тако говори у Црној Гори. Броз—Ивековић (II, 547) такође дају дуги силазни акценат, али га не коментаришу.

У друго издање Рјечника Вук је из ове категорије ријечи унио цио низ њих са дугим узлазним акцентом: *Андро* (и у I издању са истим акцентом), *Вида* (ж. име, у I издању са истим акцентом), *Кићо* (у I издању нема ове ријечи, у II издању је назначено да је ријеч забиљежена у Ц. Г.), *Коса* (у I издању нема ове ријечи, а у II се не помиње да је из Ц. Г.), *Кочо* (нема у I изд.), *Лазо* (у I изд. са истим акц., са знаком „јужно“), *Максо* (у I изд. исто и са знаком да је из Херц.), *Машио* (у I изд. са истим акцентом, забиљежено у Ресави и Срему), *Нико* (хипокор. од Никола, у I изд. забиљежено у Херц. са овим акцентом), *Туро* (м. над., нема га у I издању, у II изд. дат вок. Туро), *Шкрњо* (м. над., нема га у I изд.). Од наведених примјера у старој Црној Гори вјероватно се ријетко могло срести име Кочо (постоји Кџсто), Вида и Коса би имале облик: *Виџе*, *Кџсе*, док су сви остали примјери могли да се нађу у наведеном облику, али, наравно, са ^.

Говорећи о овоме на једном мјесту у Пословицама Вук даје примјере: *Ђоко*, *Васо*, *Пајо*, па каже: „овакова имена у Црној Гори имају (на првome слогу) глас са ^ (као по осталом народу у зват. падежу), н.п. *Ђџко*, *Вџсо*, *Пџо*, *Пџо*, *Пџо*, *Нџо* и т. д.“ (Пословице, XL). А када говори о женским именима, наводи примјере: *Мџра*, *Кџиџа*, *Виџа*, *Сиџана*, *Јџка*, итд., али истиче: „овакова имена не само у Дубровнику и по свему онуда приморју, него и у Црној Гори имају на крају *e* мјесто *a*, а на првом слогу глас са ^ (као што је и по осталом народу у зват. падежу),

н.п. *Маре, Каџе, Виђе, Сиџане, Јбеке, Гврде* (од Гордана) и т.д. Но ово је само у имен. и зват., а у осталим падежима говори се по општем обичају (што, узгред речено, није тачно — Д. Ћ.). Тако сам слушао у Конављу (више Дубровника) ђе се пјева *йѣве* (и у имен. и у зват.), а *Јѣле* у зват. пад. чуо сам ђе се пјева и у Србији . . .“ (Пословице, XXXI).

У Предговору другом издању Рјечника (стр. IX) Вук пише да се у Црној Гори каже: „дијете (м. дијете), млијеко (м. млијѣко), Мирко (м. Мирко), Ђоко (м. Ђоко)“ и др., а у Рјечнику на овим ријечима има узлазни акценат.

Више од двије деценије од изласка из штампе II издања Вукова Рјечника Даничић се позабавио овим питањем. У вези са ријечју *чубро* (Основи српског или хрватског језика, 48) Даничић, у биљешци, пише: „Ријеч је из Црне Горе, а ондје има други акценат; и ову и друге ријечи оданде стављам с онијем акцентом који би имале у осталијем крајевима“. У биљешци везаној за ријеч *Але* (Основе, 51) каже: „У Вукову рјечнику готово све овакве ријечи имају акценат $\hat{\text{}}$, неке имају и ' и $\hat{\text{}}$: *Јуре* и *Јуре*, *Раде* и *Раде*, а неке само ' : *вѣље*. Распитавши о том колико могах, *мислим да све имају \text{'}*, а $\hat{\text{}}$ само у вокативу“ (подвукао Д. Ћ.). На стр. 127 Даничић наводи примјере: *брале*, *Вуле* (Вук), *Криле* (Кристофор), *шале* (тата), *ћале* (ћаћа), *чиле* (‘чилаш’), *Шуле*, па затим: *мале*, *сѣле*. У биљешци у вези са овим ријечима пише: „Акценат им остављам какав им је у Вукову рјечнику, гдје су неке стављене управо у вокативу; али види најријед на *сир*. 51“ (подв. Д. Ћ.).

Па зашто је онда Вук задржао у номинативу акценат који је нашао у Црној Гори када је морао знати да то није акценат који треба нормирати?

Човјека какав је био Вук Караџић привлачило је много мотива да се упозна са Црном Гором. Он је нашао доста разлога да се у току 1834. и 1835. године дуже задржи у Црној Гори и да касније неколико пута навраћа овамо (1841, 1860/61, 1862). То су били и историја овог народа, и етнологија, и народне умотворине, и језик. Први његов боравак у Црној Гори пада у период када је почео да продубљује односе са Његошем. Одмах је уочио да Његош чини крупне напоре да формира чврсту државну организацију, не само да настави дјело и идеје свога стрица Петра I, него да формира државу по европским узорима. Та и таква Црна Гора се Вуку представила оазом међу јужним Словенима, крајем који има нешто изразито своје, па и у језику. Он је у ријечима типа које су предмет нашег разматрања заиста нашао само онај акценат који је забиљежио, узлазних акцената ту није било. Зато га је и записао за друго издање рјечника, с намјером, коју је реализовао, да га

локацијски детерминише као црногорски, а можда да о њему и посебно говори. То што је његов Рјечник врло брзо добио карактер норме, што је он и желио, Вуку није сметало да у њему има оно што је нашао у народу, јер то је у складу и са његовим ставом о изграђивању норме у нашем језику, макар се то и не поклапало у потпуности са оним што је нашао у већини крајева. (Истина, он још није имао довољно јасне ставове о акценатској системи. У II издању, рецимо, он има: очигледни, са силазним акцентом у средини ријечи).

Познато је да су односи између Вука и Његоша варирали. Његош се чак устручавао да међу првима прихвати новине које је језику доносио Вук. Тај факат, са своје стране, искључује претпоставку о евентуалној Вуковој пристрасности да због Његоша учини оно што је учинио. Претпоставка да је Вук тако поступио због државне самосталности Црне Горе и због њене извјесне издвојености од подручја данашњег српскохрватског језика која нијесу била дио ондашње Црне Горе, односно извјесне компактности црногорских нахија, нема лингвистичку подлогу (мада не мора бити у потпуности без основа). У сваком случају, за такав Вуков поступак треба тражити лингвистичке разлоге. А они су у ономе, прије свега, што смо већ рекли: Вук је нормирао језик према ономе што је нашао у народу. Иако у случајевима које смо навели у књижевном језику имамо ', а тако је било и за вријеме Вука у говорима који су послужили као основица за нормирање, дуги силазни акценат на првом слогу Вуку није сметао, јер се овај акценат само на том слогу иначе могао појавити (у млађим новоштокавским говорима). Овдје је Вук уочио скоро пуну истовјетност номинатива и вокатива јединине и у морфолошком и у прозодијском погледу.

Међутим, Вук је ^ из Црне Горе, ако он иначе није био уклопљен у систем, задржао само код неких хипокористичких образовања, оних која је овдје нашао а није их раније био нигдје забиљежио, а уз њих — и у неколика случаја који не припадају хипокористицима. И то није сматрао одступањем од норме, тим прије што су морфолошки ове ријечи углавном вокативи, који иначе имају силазни акценат.